

GYEBNÁR KRISTÓF

EGY VOLT TISZTVISELŐ SZEREPVÁLLALÁSA AZ 1956-OS SALGÓTARJÁNI FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC ESEMÉNYEIBEN*

Az 1956-os forradalom és szabadságharc salgótarjáni esemény- és intézmény-történetével számos munka foglalkozik¹, azonban ezek nem vagy csak ritkán térnek ki az események alakításában részt vett személyek egyéni motivációira. Ahhoz azonban, hogy érthetőbbé váljon, milyen hatást gyakorolt az 1956-os forradalom a helyi társadalmak fejlődésére, elengedhetetlen a személyes életutak részletesebb vizsgálata.² A tanulmányban egy, a Horthy-korban tisztviselőként tevékenykedő, majd a háború után pályáját folytatni tudó, azonban hamar perifériára került személy 1956-os szerepvállalásán keresztül vizsgálom egyéni motivációit arra a kérdésre keresve a választ, hogy kutatásom alanya miként tekintett az 1956-os történésekre, milyen módon vette ki a részét az események alakításában, szerepvállalása milyen hatást gyakorolt későbbi életpályájára.

A kutatás elsősorban korabeli primer forrásokon alapul – jegyzőkönyvek, levelezés, röpiratok, korabeli sajtó –, ugyanis az átéléstörténeti szempontú vizsgálódáshoz a legtöbb információt ezek a típusú iratok hordozzák – ahogy azt többek között Ständeisky Éva is megállapította.³ Ahhoz, hogy a vizsgált személy érzései, döntéshozatalának motivációs háttere vizsgálható legyen – a fent kiemelt irattípusokon kívül –, elengedhetetlen szubjektív források bevonása a kutatásba, mert ezek is adalékkal szolgálhatnak a kutatás alanya gondolatvilágának megértéséhez.⁴ Annak ellenére, hogy „az ösztönösen élni, túlélni igyekvő

* A tanulmány elkészítését az EFOP-3.6.1-16-2016-00001. „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című pályázat támogatta.

1 A teljesség igénye nélkül: Á. Varga László – Dupák Gábor – Tyekvicska Árpád: 1956 Nógrád megyei kronológiája és személyi adattára. Salgótarján 1996.; Az 1956-os forradalom Nógrád megyei okmánytára II/1. Közzé teszi Á. Varga László – Pásztor Cecília. Salgótarján 2001. (továbbiakban: Okmánytár II/1.); Az 1956-os forradalom Nógrád megyei okmánytára II/2. Közzé teszi Á. Varga László – Pásztor Cecília. Salgótarján 2002. (továbbiakban: Okmánytár II/2.); Kiss András János: A salgótarjáni Acélgyár története 1956-ban. Salgótarján 2012.; Sulyok László: Velünk történt. Tények és következmények 1956. I–II. Salgótarján 2010., 2013.

2 Valuch Tibor: Egy konfliktus és következményei. '56-osok életúttelelemzésének kérdései. In: Valuch Tibor: Metszetek. Bp. 2006. 91.

3 Ständeisky Éva: Népuralom ötvenhatban. Pozsony – Budapest 2010. 9.

4 Lásd többek között: Fábíán Máté: A huszadik századi magyar életrajzírás néhány historiográfiai és módszertani kérdése: Adalékok egy készülő életrajzhoz. In: Acta Universitatis De Carlo Eszterházy Nominatae. Sectio Historiae XLV. Szerk. Kiss László. Eger 2018. 96. Fábíán egy későbbi tanulmányában – hasonlóan az én kísérletemhez

ember védekező emlékezete általában kiveti magából múltja saját erkölcsi normáiba ütköző, szégyenletesnek gondolt mozzanatait⁵ az oral history gyűjtések nyújtják a legjobb lehetőséget a szubjektív forrásbázis bővítésére. Az eseményekben azonban nem áll ilyen gyűjtés rendelkezésre, mivel kutatásom alanya 1988-ban elhunyt, vele készített interjút eddig nem találtam, még élő hozzátartozókkal kapcsolatot létesíteni nem állt módomban, csupán egy általa írt visszaemlékező tanulmány maradt fenn.⁶ Mindezek ellenére azt gondolom, hogy az elérhető források szolgálnak annyi információval, hogy vizsgálható legyen, milyen motivációk húzódtak meg döntéshozatalai mögött.

A tanulmányban a Magyarországon hatályban lévő törvényi rendelkezések értelmében kutatásom alanyára G. A.-ként hivatkozom. Ahhoz, hogy értelmezhető legyen G. A. motivációja az eseményekben való részvételre, elengedhetetlen, hogy röviden összefoglaljam életének 1956 előtti fordulópontjait.

G. A. miután 1938-ban lediplomázott a Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi Karán, egy évig ügyvédjelölt volt Salgótarjánban, ezt követően 1939-ben Nógrád vármegye szolgálatába állt. 1939 és 1944 között különböző közigazgatási feladatokat látott el, volt közigazgatási gyakornok, vármegyei aljegyző, valamint közjóléti előadó is. 1944-ben a nyilas uralom elől elmenekült a megyeszékhelyről, majd letartóztatása után egyszerű honvédként munkaszolgálatot teljesített, ahonnan 1945 márciusában megszökött. Menekülésének okáról először 1945-ben írt az igazolóbizottságnak benyújtott nyilatkozatában, melyben azt emelte ki, hogy a kisgazdapárti tevékenysége miatt érezte úgy, hogy el kell hagynia a vármegyét, azonban 1955-ben egy önéletrajzában már arról írt, hogy zsidómentő akciókban segédkezett, ezért távozott el Nógrádból.⁷ Szökése után három hónapig Székesfehérváron hadifogoly-gyűjtőtáborban⁸ volt, ahonnan Nagy Ferenc közbenjárásával sikerült szabadulnia.⁹ Hazatérése

---

– egy nagyobb történelmi fordulópont egyéni sorsra gyakorolt hatását igyekszik bemutatni. Ez utóbbit lásd: *Fábián Máté: Vég és kezdet. Az 1918–1919-es újratervezés Borbély-Maczkó Emil karrierjében.* In: *Régióink története I.* Szerk.: Gál Máté – Péterffy Gergely. Eger 2019. 57–70.

5 *Standeisky: Népuralom* i. m. 9.

6 G. A. – a következőkben többször idézett – emigrációban írt visszaemlékezését 1989 és 1990 között három részletben közölte a *Palócföld* című helytörténeti folyóirat.

7 Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL NML) XVII. 406. 38/14 Balassagyarmati megyei jogú város Igazoló Bizottság iratai Dr. G. A. vármegyei aljegyző igazolási ügye, G. A. önéletrajza MNL NML XXV. 4. c. B. 395/1957. Sartóris Kálmán és társainak pere 29.

8 Székesfehérvárt a Vörös Hadsereg 1945 márciusában foglalta el, és még ebben a hónapban két hadifogoly-gyűjtőtábort létesített a városban. Az egyiket a Szent György kórház területén, a másikat a kórház közelében fekvő légvédelmi tüzérlaktanyában. G. A. a légvédelmi tüzérlaktanyában volt fogva tartva. *Bognár Zsolt: Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogoly-gyűjtőtáborok Magyarországon 1944–1945.* H. n. [Bp.] 2010. 89.

9 Nagy Ferenc 1945. május 17-én tájékoztatta G. A. feleségét, hogy férje szabadulásának ügyében már megtette a lépéseket, levelet írt a honvédelmi államtitkárnak, melyben kérte, hogy járjon el G. A. kiszabadításának ügyében. Az iratok között egy

után igazolták, majd a salgótarjáni járás főjegyzőjének nevezték ki, ahonnan 1946-ban a balassagyarmati járás élére helyezték át. Politikai tevékenységet 1932-től a FKGP-n belül fejtett ki, azonban 1939 és 1943 között mint tisztviselő kivonta magát az aktív pártéletből. 1943 után ismét tevékenyen kivette a részét a FKGP életéből, 1946-ban a párt megyei szervezetének ügyvezető elnöke lett, mely tisztséget 1948-ig látta el.¹⁰

1948 és 1955 között több fordulat következett be G. A. életében. Állambiztonsági iratok¹¹ alapján feltételezhető, hogy 1948 áprilisában „terhelő és kompromittáló adatok alapján beszervezték, és mint ügynököt eredményesen foglalkoztatták”.¹² Ügynöki feladatokat 1951-ig látott el, amikor dekonspirációs gyanú merült fel vele szemben, így kizárták a hálózattól. Munkájáról a Belügyminisztérium II/3-B alosztálya¹³ egy 1962-es összefoglaló jelentésben a következőket írta: „...nevezett eredményesen végezte hálózati munkáját, amiért többször pénzjutalomban részesítették”¹⁴. A jelentés alapján feltételezhető, hogy egzisztenciális érdekek fűzték a hálózattal való együttműködéshez, valamint minden bizonnyal tartott attól, hogy a hatalom kompromittálja őt, ellehetleníti további lehetőségeit. Volt tartótisztjének beszámolója szerint G. A. a leépítés pillanatában sírt, kérte tartóját, hogy ne szakítsák meg a kapcsolatot, mely körülmény az előbbi okokra vezethető vissza.¹⁵

1948 decemberében a balassagyarmati járás éléről szívbetegségére hivatkozva nyugállományba helyezték, ami egzisztenciális szempontból váratlan helyzetet teremtett, ugyanis G. A.-nak ekkor már nemcsak feleségéről, hanem gyermekeiről is gondoskodnia kellett. Nyugdíjat 1950 augusztusáig folyósítottak neki, így még ebben az évben elhelyezkedett könyvelőként az Állami Erdőgazdaság Karancsaljai Erdészeténél, ahonnan 1955-ben áthelyezték

---

a külügyminiszternek címzett levélnek is ez a témája. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) XIX-D-1-c. 1. d. 5. t. Nagy Ferenc FKGP működésével kapcsolatos iratai (1945) 45. és 47.

10 MNL NML XVII. 406. 38/14 Balassagyarmati megyei jogú város Igazoló Bizottság iratai Dr. G. A. vármegyei aljegyző igazolási ügye

11 G. A.-val az állambiztonság 1961-ben az okból kezdett foglalkozni, hogy beszervezzék és felhasználják a svájci emigrációs vonal bomlasztására. A dossziében, melyet személyére nyitottak, volt tartótisztjeinek egyikének beszámolóiból, valamint több összefoglaló jelentésből rekonstruálhatók G. A. 1948-as beszervezésének körülményei. A G. A. beszerzési dokumentumait tartalmazó B-dosszié, valamint jelentéseket tartalmazó M-dosszié eddig nem került elő, ezért a feltételezett együttműködés vizsgálatánál csak az 1961-ben keletkezett iratokra hagyatkozhattam. Az iratokat az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ÁBTL) 3.2.4. K-2170 számon őrzi.

12 ÁBTL 3.2.4. K-2170 „Asriel Paul” 78.

13 A Belügyminisztérium II/3-B alosztálya a reakciós emigráció elleni hírszerzéssel foglalkozott, a nyugat-európai régió tartozott hatáskörükbe. *Palasik Mária: A Hírszerző Osztály szervezete és állománya 1956–1962. Betekintő 2.* (2011) 18–19. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2011_2_palasik.pdf (utolsó letöltés: 2019. 12. 17.)

14 ÁBTL 3.2.4. K-2170 „Asriel Paul” 78.

15 ÁBTL 3.2.4. K-2170 „Asriel Paul” 64.

a Kisipari Szövetkezet Kölcsönös Biztosító Intézetéhez.¹⁶ Még 1955-ben elhatározásra jutott, hogy megpróbál ügyvédi pályán elhelyezkedni, melyben régi ismerőse segítségét kérte. A barátjának címzett levelében kiemelte, hogy amennyiben sikerült volna az ügyvédi pályán állást találnia, az nagy kihatással lett volna családi életére is, ugyanis az addigi bizonytalanságot felváltotta volna a kiszámíthatóbb lét.¹⁷

G. A. nyugdíjazását követő tevékenységein látszik, hogy igyekezett a felszínen maradni, a családjának biztos egzisztenciális háttérrel biztosítani, ennek érdekében feltételezhetően az állambiztonsággal is hajlandó volt az együttműködésre. Az 1955-ben tett próbálkozása, miszerint ügyvédi pályára lépett volna, minden bizonnyal eredménytelenül végződött, azonban erről tanúskodó vagy az ellenkezőjét bizonyító iratok eddig nem kerültek elő. Látható, hogy G. A. 1956-ra megélhetési szempontból kilátástalan helyzetbe került, próbálkozása ellenére nem tudott kitörni a bizonytalan létből, ebben a helyzetben érte őt a forradalom híre.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc társadalomtörténetével foglalkozó munkák többsége kiemeli, hogy az események az egész magyar társadalmat megmozgatták, melynek oka az 1956-ot megelőző egy évtized intenzív társadalmi átrétegződési folyamata, ami során általánossá vált a bizonytalanság és az átmenetiség érzése.¹⁸ Ahogy az a fentiekből látszik, G. A. esetében sem volt ez másképp. Az 1956-os aktivizálódásának oka életének – 1948-at követő – megélhetési szempontból bizonytalan periódusára vezethető vissza. Az 1956-os eseményekben a kitörés lehetőségét látta, átmenetet egy kiszámíthatóbb élet felé.

Salgótarjánban az első forradalmi megmozdulásra 1956. október 27-én került sor, amikor az Acélárugyár dolgozói a pesti diákság felé szolidaritásukat kifejezve mintegy kétezer fővel utcára vonultak. A város többi üzemének érintésével, ahol csatlakozásra szólították fel a dolgozókat, a tömeg a Szabadság téren található szovjet emlékműhöz ment. Az események fő helyszíne a tér lett, ahol ledöntötték az emlékművet, valamint beszédek, szavalat és a pesti diákság tizenhat pontja hangzottak el.¹⁹ A forradalmi napokban a politikai véleménynyilvánítás alapvető elemét az ilyen jellegű tüntetéseken történő részvétellel jelentette, akik ennél tevékenyebben kivették a részüket az eseményekben, azok általában valamelyik újonnan felállított testület tagjai, vezetői lettek.²⁰

16 G. A. önéletrajza MNL NML XXV. 4. c. B. 395/1957. Sartóris Kálmán és társainak pere 29.

17 G. A. levele MNL NML XXV. 4. c. B. 395/1957. Sartóris Kálmán és társainak pere 30.

18 Gyáni Gábor: A forradalom társadalomtörténeti paradoxonjai. In: Ezerkilencszázötvenhat az újabb történeti irodalomban. Szerk. Gyáni Gábor – Rainer M. János. Bp. 2007. 87–104., Valuch Tibor: Az ellenállás formái – Az 1956-os forradalom társadalmi jellemzői és következményei. In: 1956. Tanulmányok a forradalomról. Szerk. Mózes Mihály – Kozári József. Eger 2008. 131–139., Rainer M. János: Az 1956-os magyar forradalom. Bp. 2016. 59–73.

19 Á. Varga – Dupák – Tyekvicska: 1956 Nógrád megyei i. m. 16–18.

20 Valuch: Az ellenállás formái i. m. 133.

G. A. visszaemlékező tanulmányában megemlékezik az október 27-i eseményekről, azonban arról, hogy csatlakozott-e a felvonuláshoz, ha igen milyen körülmények között, nem tesz említést. A feltételezésem az, hogy a tömegmozdulás alkalmával még nem aktivizálta magát, nem volt jelen a tömegben, amit arra alapozok, hogy a felvonulás spontán szerveződött, ott elsősorban a város üzemének dolgozói képviselték magukat. Esetében az figyelhető meg, hogy már első megjelenésénél a politikai szerepvállalás tevékenyebb formáját választotta, fellépésére a Nógrád Megyei Nemzeti Bizottság megalakulásánál, 1956. október 30-án került sor. A bizottság felállítására a megyében kialakult hatalmi űr miatt volt szükség, valamint ez a szerv volt hivatott összefogni a megyében újonnan felállított forradalmi szerveket.²¹ Arról, hogyan jelent meg a gyűlésen, az ellene 1957–1958-ban lefolytatott per vizsgálati szakaszában megkérdezett tanúk beszéltek vallomásaikban. Többségük azt emelte ki, hogy az ülésen elsősorban a városi üzemek és intézmények forradalmi bizottságainak küldöttei vettek részt, G. A. azonban nem ebben a minőségben jelent meg, hanem önszántából, arra hivatkozva, hogy a Független Kisgazdapárt képviselőjeként érkezett. Az egyik tanú azt is kiemelte, hogy sérelmezte, hogy nem kapott a gyűlésre meghívást, arról máshonnan kellett értesülnie.²²

Látszik, hogy G. A. október 30-án saját magát hozta helyzetbe, de ez mit sem ért volna, ha a gyűlés nem legitimálja őt. A Nemzeti Bizottság alakuló üléséről Mlinarik István október 31-én, a Nógrád Népe című újságban megjelent írása számolt be, a gyűlésről jegyzőkönyv nem került elő. Mlinarik a cikkben utalt rá, hogy a gyűlés szervezetlen volt, nem voltak napirendi pontok, így feltételezhető, hogy jegyzőkönyv sem készült. A cikkből kiderül, hogy G. A. önkéntes fellépése eredményes volt, ugyanis az összegyűlt küldöttek beválasztották a bizottságba, valamint szűkebb elnökségének is tagja lett.²³ A siker köszönhető G. A. karakán fellépésének, valamint, hogy rendelkezett a forradalmi vezető személyiségjegyeivel, érdeklődött a közélet iránt, talpraesett volt, és kezdeményezőkésséggel is rendelkezett.²⁴

A továbbiakban érdemes G. A. szerepvállalását annak a kérdésnek a mentén vizsgálni, hogy egyéni vagy közérdekek motiválták inkább tetteit.

1956. október 30-án G. A. mint a kisgazdapárt képviselője a Nemzeti Bizottság 11 fős elnökségében feladatul a parasztság érdekeinek képviseletét kapta. Mivel a megyei tanács osztályai alig működtek, az elnökség az igazgatási ágaknak megfelelő bizottságokat hozott létre, melyek megpróbálták átvenni az osztályok feladatait. G. A. az Adminisztrációs-Közigazgatási Bizottság tagja lett, melyben a járásokkal való kapcsolattartás volt a feladata.²⁵ A perének vizsgálati

21 Á. Varga – Dupák – Tyekvicska: 1956 Nógrád megyei i. m. 22.

22 Tanúkihallgatási jegyzőkönyvek. MNL NML XXV. 4. c B. 395/1957. Sartóris Kálmán és társainak pere 18., 20.

23 Nógrád Népe 1956. október 31. 1.

24 Standeisky: Népről i. m. 59.

25 Á. Varga – Dupák – Tyekvicska: 1956 Nógrád megyei i. m. 23.

szakaszában megkérdezett tanúk elbeszélései szerint G. A. a rábízott feladatoknak eleget tett, többször járt kint a Salgótarján körüli falvakban, beszélt az ott élőkkel, részt vett a helyi nemzeti bizottságok felállításában, a közigazgatás megszervezésében.²⁶ G. A. visszaemlékezésében a megválasztása utáni tevékenységét a következőképpen elevenítette fel: „A közigazgatás újjászervezését e sorok írója végezte, aki 1948-ig, a kommunista hatalomátvétel előtt, a megye vezető tisztviselője volt. A községi tanácsok mindenütt feloszlottak, az elnökök önként távoztak helyükről, a községi tanácsok feladatát a Községi Forradalmi Nemzeti Bizottságok látták el, amelyek mindenben hűen követték a Megyei Nemzeti Bizottság utasításait.”²⁷ Ebből az látszik, hogy miután megtörtént egyéni fellépése – beválasztották a Nemzeti Bizottságba, melyben egyéni motivációk figyelhetők meg – aktívan elkezdett a helyi közösségért dolgozni, 1956. október 30-tól december elejéig tevékenyen részt vett Salgótarján forradalmi eseményeiben.

G. A. 1956. november 1-jén felhívást tett közzé a Nógrád Népe című újságban az FKGP helyi szervezetének megalakítására. A párt újjáalakításának lehetőségét Nagy Imre október 30-i kormánynyilatkozata tette lehetővé, melyben deklarálta az 1945-ös kormánypártok újjászervezését. Nagy intézkedése azonban több problémát is felvetett, nyilatkozatában nem tisztázta a pártok és a forradalmi szervek viszonyát, ezáltal azt a látszatot keltve, hogy a hatalomra azok tarthatnak igényt, akik nem játszottak szerepet a forradalom győzelmében. Kérdést vetett fel az is, hogy Nagy Imre csak az 1945-ös koalíciós pártokról beszélt, nem tett említést az 1945-ben engedélyt nem kapott pártokról, valamint a hagyomány nélküli újonnan felállítandó pártokról sem.²⁸ A FKGP országos szervezetét még a kormánynyilatkozat kihirdetésének napján felállították, majd az alakuló ülést követően, Tildy Zoltán a rádión keresztül bejelentette, hogy a párt újra szabadon szervezkedhet.²⁹ Feltételezhetően a rádiónyilatkozat ösztönözte G. A.-t a párt megyei szervezetének újjászervezésében. A felhívásban minden olyan parasztot, értelmiségit és munkást, aki szimpatizált a kisgazdapárttal, felszólított, hogy vegyen részt a párt helyi megszervezésében, melynek vezetését dr. Majzik Bélára bízta.³⁰ Ebből az látható, hogy G. A. a kezdeményezést a pártélet beindítása kapcsán magához ragadta, azonban a gyakorlati kivitelezést már társára ruházta át. Ezt mutatja az is, hogy a közleményt mint a kisgazdapárt volt megyei ügyvezetője adta közre.³¹ Az újjászervezett párt azonban nem jutott befolyásos szerephez a helyi forradalmi szervek vezetésében, G. A. sem a kisgazdapárt tagjaként, hanem mint a Megyei Nemzeti Bizottság elnökségi megbízottja játszott fontos

26 Tanúkihallgatási jegyzőkönyv. MNL NML XXV. 4. c B. 395/1957. Sartóris Kálmán és társainak pere 23.

27 G. A.: Salgótarján a forradalomban II. Palócföld XXIV. (1990. 1. sz.) 66.

28 *Standeisky*: Népuralom i. m. 233–234.

29 *Vida István*: 1956 és a politikai pártok. Válogatott dokumentumok. Bp. 1998. 272–273.

30 Nógrád Népe, 1956. november 1. 1.

31 G. A. kezdeményezésére alakult újjá a szécsényi FKGP csoportja is. Á. Varga – Dupák – *Tyekvicska*: 1956 Nógrád megyei i. m. 245.

szerepet a helyi forradalmi bizottság irányításában. Ez annak tudható be, hogy a pártalapú politizálás keresztezte a forradalmi szervek tevékenységét, valamint a működésük módja és funkciójuk is eltért a pártokétól, ezért csak a háttérben engedték őket tevékenykedni.³² Az, hogy az újjászervezést követően G. A. lemondott a párt megyei szervezetének vezető szerepéről, és aktívan tovább tevékenykedett a Nemzeti Bizottság elnökségében, azt mutatja, hogy a vezetői szerepkört már nem az FKGP helyi szervezetének élén, hanem a forradalmi bizottságban kívánta betölteni, ezáltal a régi út helyett az új utat, a forradalmi legitimációt választotta, a közösség érdekének a képviselőjét, ami megmutatkozik további tevékenységein is.

1956. november 3-án a Megyei Nemzeti Bizottság egy igazoló testületet állított fel a volt ÁVH állományába tartozó személyek felülvizsgálatára.³³ Az igazolóbizottságnak tagja lett G. A. is, melynek szerepéről, a forradalomról szóló visszaemlékezésében így ír: „Az elnökség e sorok írójának vezetése alatt felállított egy bizottságot, amely az ÁVH-sok ügyeivel foglalkozott. Az általános elv az volt, hogy a forradalmi szervek nem bíróságok, így letartóztatás nem fogantatható, csak a legszükségesebb esetben, és ítéletet sem mondhat ki senki fölött. Így történt meg, hogy Salgótarjában a forradalom ideje alatt egyetlen ember sem volt politikai okokból letartóztatva.”³⁴ Az emlékiratból az is kiderül, hogy annak ellenére, hogy többen követelték a volt ÁVH-sok illetményének letiltását, G. A. amellett állt ki, hogy 1500 forintig minden személy kapja meg bérét.

Az igazolóbizottság működéséről, a megalakulást közlő dokumentumon és G. A. visszaemlékezésén kívül más irat eddig nem került elő, így az abban leírtakat más forrással alátámasztani egyelőre nem áll módomban. A november 3-i megalakulást követő korabeli források azonban arról tanúskodnak, hogy G. A. forradalom alatt végzett munkáját nem a bosszúvágy vezérelte, hanem igyekezett konszolidált helyzetet teremteni Salgótarjában és térségében egyaránt, ezért feltételezhető, hogy az igazolóbizottságban is ez ösztönözte tevékenységét.

1956. november 4-én az orosz csapatok támadásának hírére ülésezett a Nemzeti Bizottság, ahol úgy határoztak, hogy az esetlegesen a városba is bevonuló orosz csapatokkal szemben nem tanúsítanak ellenállást. A volt tanácsfi funkcionáriusok és leváltott üzemi vezetők egyesek szerint november 5-én, mások szerint november 6-án megalakították a Nógrád Megyei Ideiglenes Munkás-Paraszt Forradalmi Tanácsot, melynek elnöke Mrázik János lett. Az újonnan felállított tanács fegyveres erővel átvette a hatalmat a Nemzeti Bizottságtól, azonban azt a többség nem legitimálta, ennek következtében kettős hatalom alakult ki Salgótarjában.³⁵ Innentől kezdve a régi és az új vezetésnek a helyzet konszolidálása érdekében szoros együttműködésre lett volna szüksége, azonban az ellentétes álláspontok miatt a próbálkozások nem jártak sikerrel.

32 Ständeisky: Népuralom i. m. 234.

33 Okmánytár II/1. 247.

34 G. A.: Salgótarján i. m. 66.

35 Á. Varga – Dupák – Tyekvicska: 1956 Nógrád megyei i. m. 28.

1956. november 8. és november 9. között az újonnan létrejött tanács Mrázik vezetésével Budapesten járt Kádár Jánosnál. Az indulás előtt a Munkás-Paraszt Forradalmi Tanács részéről felkeresték G. A.-t, hogy működjön együtt a tanáccsal, melyben vezető szerepet szántak neki, azonban az ajánlatot nem fogadta el, ami azt mutatja, hogy hű maradt önmagához, valamint a forradalom eszméihez is. Azt azonban vállalta, – miután a Megyei Nemzeti Bizottság hozzájárult – hogy két társával részt vesz a Kádárhoz induló delegációban. A küldöttség az első volt az országban, amelyet Kádár János fogadott, a követek közül többen lojalitásukat fejezték ki, azonban G. A. visszaemlékezésében arról írt, hogy ők a Nemzeti Bizottság részéről nem tudták elfogadni Kádár válaszát a hozzá intézett kérdésekre, mert azokban megtagadta a forradalom legfontosabb vívmányait.³⁶ Ennek ellentmond Mrázik november 13-án tett beszámolója, miszerint „a küldöttség valamennyi tagja – pártállásra és foglalkozásra való tekintet nélkül – megnyugodva tért haza a tárgyalás után, teljes bizalmat szavazva a Kádár-kormánynak”,³⁷ azonban a cikkel álláspontom szerint hatalmuk legitimitását akarták erősíteni – melyet Kádár is elfogadott –, így G. A. visszaemlékezését tartom helytállónak. Az, hogy Kádár legális testületként ismerte el a Mrázik féle tanácsot fenntartotta a kettős hatalmat a városban, melyhez az is hozzájárult, hogy november 12-én Kádár azt nyilatkozta a vele tárgyaló nagybátyoni küldötteknek, hogy a helyi hatalmi játszmákat rendezzék le egymás között.³⁸ December elejéig így kettős hatalom jellemezte Salgótarján, illetve Nógrád megye mindennapjait.

A két hatalmi szerv együttműködését elősegítendő, 1956. november 13-ára az Acélárugyár Nagyüzemi Munkástanácsának gyűlésére került sor, melyen G. A. mint a Nemzeti Bizottság küldötte vett részt. G. A. a gyűlésen felszólalásában kiemelte, hogy a Nemzeti Bizottság tagjaként kezdetektől a kialakult körülmények megoldásán dolgozott. Már az október 30-án zajló alakuló ülésen, mikor elküldtek négy pártfunkcionáriust, maradásuk mellett állt ki, nehogy az a látszat legyen, hogy kommunistaüldözés folyik. Kiemelte azt is, hogy a november 4-i szovjet intervenciót követően sem a Nemzeti Bizottság lépett fel erőszakkal, hanem az újonnan felállított Munkás-Paraszt Forradalmi Tanács, mikor erőszakkal vették át a hatalmat, ennek ellenére a Nemzeti Bizottságnak a célja az együttműködés volt, amit az is bizonyít, hogy támogatták G. A. és két társának részvételét a Mrázik-féle küldöttségben. G. A. hangsúlyozta azt is, hogy a tárgyalások alkalmával arra kérte a Munkás-Paraszt Forradalmi Tanácsot, egyeztessék össze nézeteiket, mert ebben látta a rend biztosításának feltételét a megyében.³⁹ A felszólalás azt sugallja, hogy a Nemzeti Bizottság már a kezdetektől az együttműködésen dolgozott, ennek mindössze az 1956. november 4-e után felállított Munkás-Paraszt Forradalmi Tanács szabott gátat. Az biztos, ha

36 G. A.: Salgótarján i. m. 69., 71.

37 Új Úton 1956. november 13. 2.

38 Á. Varga – Dupák – Tyekvicska: 1956 Nógrád megyei i. m. 30.

39 Okmánytár II/1. 412–413.

november 4-e után nem is egyből, de a november 13-án tartott ülésre az általános álláspont az lett, hogy a két hatalmi szervnek a továbbiakban együtt kell működnie. Ezt az bizonyítja, hogy a gyűlés megszavazta azt, hogy egy új tanács felállításáig együttműködnek a Munkás-Paraszt Forradalmi Tanáccsal, amely döntés tükrözte G. A. egyéni véleményét is, melyet visszaemlékezésében így fogalmazott meg: „Alkalmazkodni kellett a megváltozott körülményekhez.”⁴⁰

A szovjet intervenciót követő napok eseményei azt igazolják, hogy G. A.-t a közérdek vezérelte, igyekezett a Salgótarjában kialakult helyzetet békés úton pozitív irányba terelni. Amennyiben egyéni érdekei vezérelték volna, minden bizonnyal eleget tett volna a Munkás-Paraszt Forradalmi Tanács felkérésének, elvállalta volna a vezető tisztséget. Igaz, hogy az 1957-ben ellene lefolytatott per elsőfokú ítéletében a bíróság azt állította, hogy G. A. november 4-e után csatlakozott a Mrázik-féle tanácshoz, azonban tekintettel arra, hogy ezek az ítéletek a forradalmat leverő hatalmi elit forradalomképét közvetítik, az állítást nem tartom helytállónak.⁴¹ Amennyiben G. A. szimpatizált volna a november 4-e után felállított tanáccsal, az minden bizonnyal a helyi társadalom, valamint a Nemzeti Bizottság ellenérzését váltotta volna ki, menesztették volna az elnökségből, a megkezdett munkáját nem tudta volna folytatni. A novemberi napok eseményei azonban ennek ellenkezőjét bizonyítják, G. A. a megkezdett tevékenységét folytatta, aktívan kiállt a forradalom vívmányai mellett, a Munkás-Paraszt Forradalmi Tanáccsal mindössze az együttműködésre törekedett. Ezekben a napokban a forradalom szervei szorosabbra kezdték fűzni a kapcsolatot, az inkább polgári támogatottsággal bíró Nemzeti Tanács a munkástanácsok felé fordult, bízva támogatásukban.⁴² Annak ellenére, hogy 1956. november 17-én a Nemzeti Bizottság és Munkás-Paraszt Forradalmi Tanács között zajló tárgyalás értelmében a Mrázik-féle tanács lemondott, a kettős hatalom kérdése nem oldódott meg, ugyanis még ezen a napon megalakult az MSZMP Nógrád Megyei Ideiglenes Intézőbizottsága, így a Nemzeti Bizottság nem tudott újból megerősödni. Ennek következtében november végére a megyei Munkástanács töltötte be a vezető szerepet a forradalmi szervek irányításában.⁴³

A megyei Munkástanács megalakítására 1956. november 21-én került sor. A megyei Nemzeti Bizottság hatásköre ezzel szűkült, azonban a meghatározó vezetők, így G. A. is tovább tevékenykedett a munkástanácson belül, az elvi irányításban vett részt. A következő napokban a megyei Munkástanács több alkalommal ülésezett, az ülések többségén G. A. is jelen volt. A tanácskozásokon a legfontosabb kérdések között a tiszti század összetételének felülvizsgálata szerepelt. November 28-án értekezletet tartottak a munkástanács-vezetők, melyre meghívták Koltai Vilmos karhatalmi parancsnokot, aki ígéretet tett

40 G. A.: Salgótarján i. m. 73.

41 Elsőfokú ítélet. 17. MNL NML XXV. 4. c B. 395/1957. Sartóris Kálmán és társainak pere; Gyáni: A forradalom társadalomtörténeti i. m. 87.

42 Kiss: A salgótarjáni acélgyár i. m. 110.

43 Á. Varga – Dupák – Tyekvicska: 1956 Nógrád megyei i. m. 32.

a század apparátusának felülvizsgálatára, a vezetők által megnevezett személyek elbocsátására. A gyűlés végén úgy döntöttek, hogy november 30-ra kibővített munkástanács-értekezletet hívnak össze. A terveknek megfelelően november 30-án mintegy 300 fő részvételével megtartották a kibővített értekezletet, ahol kifogásolták, hogy Koltai nem tartotta szavát, a tiszti század állománya nem lett felülvizsgálva. A felháborodást fokozta, hogy a tanácskozás szünetében azt a hírt kapták, hogy a tiszti század feloszlatta a bányatröszt munkástanács intézőbizottságát. Ennek hatására a munkástanács egy nyolc pontból álló követelést fogalmazott meg, amit Kádár Jánosnak szerettek volna eljuttatni.⁴⁴ A gyűlés jegyzőkönyvében nem tűnik fel G. A. neve, azonban minden bizonnyal jelen volt az ülésen, részt vett a nyolc pont megfogalmazásában. A feltételezést igazolni látszik az a tény, hogy a gyűlést követő napon, december 1-jén G. A.-t három társával együtt letartóztatták. Az előállításukról a Belügyminisztérium Országos Rendőrkapitányság központi ügyelete számolt be összefoglaló jelentésében, melyben a letartóztatás okaként a november 30-i gyűlést jelölte meg. Kiszabadításuk érdekében mintegy kétszáz fős tömeg gyűlt össze, melynek hatására elengedték a fogvatartott vezetőket.⁴⁵

A megyei Munkástanács megalakulását követő napokban, a november 17-én megalakult MSZMP Nógrád Megyei Ideiglenes Intézőbizottsága röplap formájában igyekezett kompromittálni több, a forradalom helyi irányításában részt vett személyt.⁴⁶ Támadást intéztek G. A. ellen is, az őt lejáratni szándékozó röplapon többek között a Horthy-korban végzett tisztviselői tevékenységével támadták, valamint azzal vádolták, hogy az ÁVH besúgója volt, a forradalom előtt együttműködött az állambiztonsággal.⁴⁷ Ma már tudni, hogy a röpiraton szereplő, ellene felsorakoztatott vádaknak lehet valóságalapja, az állambiztonság irathagyatékában fellelhető – korábban már hivatkozott – források tesznek említést az 1948 és 1951 között végzett hálózati munkájáról, azonban 1956-ban a kortársak csak alaptalan vádaskodásnak tartották a kiadványban szereplő információkat, így a kiállító szerv nem érte el célját, a lejáratás nem járt eredménnyel. A Nógrád Megyei Munkástanács válaszröpiratban reagált a vádakra, melyben elítélte az MSZMP helyi intézőbizottságának módszerét, valamint kifejtették álláspontjukat, amely a következő volt: „A mi elvünk az, hogy végre a munkája után ítéljük meg az embert. És ha a munkája azt bizonyítja, hogy jóra való, rendes emberrel állunk szemben, nem gördítünk akadályt az útjába csak azért, mert mások az elvei.”⁴⁸ G. A. szempontjából ez azt jelentette, hogy

44 Á. Varga – Dupák – Tyekvicska: 1956 Nógrád megyei i. m. 36.

45 Kajári Erzsébet – Szakolczai Attila: Rendőrségi napi jelentések. 1956. október 23. – december 2. Bp. 1996. 310–311.

46 Az MSZMP Nógrád Megyei Ideiglenes Intézőbizottsága a G. A.-t lejáratni szándékozó röplap mellett két másik röplapot is közreadott, melyekben a 33. számú AKÖV (Autóbusz-közlekedési Vállalat) munkástanácsának egyik tagját, valamint a Tűzhelygyár forradalmi vezetőit kívánták kompromittálni. Okmánytár II/2. 179., 181.

47 Okmánytár II/2. 180.

48 Okmánytár II/2. 183.

maradhatott pozíciójában, tovább segíthette a munkástanács elvi irányítását, ami azt mutatja, hogy munkájával elégedettek voltak, az ellene felhozott vádak alaptalannak tartották.

G. A. neve az 1956. december 1-jei letartóztatását követően eltűnik a forrásokból, amiből arra következtettek, hogy letartóztatásának hatására tudatosult benne, hogy mindaz, amiért eddig dolgozott, veszni látszott, az új hatalom célja nem az együttműködés, a forradalom vívmányainak adaptálása, hanem pont ellenkezőleg, a kizárólagos hatalom megszerzése, annak legitimálása, melynek érdekében erőszakos eszközöket sem félt alkalmazni. A helyi munkástanácsok hatalmának megtörése érdekében a Kádár-kormány a legradikálisabb eszközhöz nyúlt, fegyveres testületeit vetette be. Salgótarjában 1956. december 8-án zajlott le a negyvenhat áldozatot számláló sortűz, mely eseménynél G. A. nem volt jelen, azonban minden bizonnyal kihatással volt életének további alakulására. Saját belátásából vagy az őt körülvevő emberek hatására az eseményeket követően Jugoszlávián keresztül Svájcba emigrált. E cselekedetét ismét egyéni érdek vezérelte, számítva a megtorlásra mentette a saját szabadságát, nem vállalta a mártírszerepet. Amennyiben nem hagyja el az ország területét, úgy a Sartóris Kálmán és társai per ítéletének értelmében, mely perben G. A. negyedrendű vádlottként szerepelt, tíz év börtön várt volna rá.⁴⁹

G. A.-t az 1956-os forradalom híre, életének egzisztenciális szempontból kiszámíthatatlan szakaszában érte, az eseményekben az átmenetet látta egy kiszámíthatóbb élet felé. 1956. október 30-án, mikor a Nógrád Megyei Nemzeti Bizottság alakuló ülésén saját magát hozta helyzetbe, egyéni érdek mentén cselekedett, ebben látta a lehetőséget az újbóli felemelkedésre. Elnökségi taggá választását követően tevékenységén már az látszik, hogy egyéni célok helyett a közösség képviselte vezérelte munkáját, társaival igyekezett konszolidált helyzetet teremteni Salgótarjában és Nógrád megyében egyaránt. Amennyiben tevékenységét kizárólag önös célok vezérelték volna, úgy a közösség minden bizonnyal kivetette volna magából, így valójában érdekében állt a helyi társadalom akaratának képviselte, már csak azért is, mert ez találkozott egyéni elképzeléseivel.⁵⁰ A helyiek képviselte egyébként sem állt távol G. A.-tól, már 1945-ben arról írt Nagy Ferencnek címzett egyik levelében, hogy Nógrád megye népéért szeretett volna dolgozni, és amennyiben azt a kisgazdapárt keretein belül nem látta volna megvalósíthatónak, úgy más kereteket

49 Sartóris Kálmán és társainak perében 1957. október 14-én hoztak ítéletet. G. A. mint negyedrendű vádlott szerepelt a perben, az ítélet ellene tíz év börtön, tíz év eltiltás egyes jogainak gyakorlásától, valamint fél vagyonek kobzása volt. Az ügyet másodfokon Vida Ferenc tárgyalta, G. A. esetében helyben hagyta az elsőfokú ítéletet. A másodfokú ítéletet 1958. október 28-án mondták ki.

50 Egyéni elképzeléseit 1956. november 12-én, az Acélárugyár Munkástanácsának ülésén megtartott beszédében elhangzott gondolatok tükrözik, melyben azt emelte ki, hogy a forradalom céljait demokratikus eszközökkel kell elérni, ha radikális módszerhez kell nyúlni, az csak a sztrájk lehet. Az októberi eseményeket tiszta forradalomnak minősítette, a Kádár-kormányt nem ismerte el, a továbbiakban a munkástanácsokkal együttműködve kívánta az országot építeni. Okmánytár II/1. 359.

keresett volna a megye lakosságának képviselte érdekében.⁵¹ Az 1956. december 8-i sortűz után, miután belátta, hogy az új hatalom célja nem az együttműködés, hanem hatalmának legitimálása, a várható megtorlás elől családját hátrahagyva Svájcba emigrált, mely cselekedetét ismét egyéni érdek vezérelte, mentette szabadságát, a mártírszerepet nem vállalta magára. A kezdeti nehézségek ellenére sikerült beilleszkednie a svájci társadalomba, megtalálta számítását, azonban az itthon maradt feleségével kapcsolata megromlott, válásra került sor, valamint gyermekei is elhidegültek tőle. Aktív emigrációs életet követően 1988-ban Locarnóban hunyt el.⁵²

Felhasznált szakirodalom és források

- Á. Varga László – Dupák Gábor – Tyekvicska Árpád: 1956 Nógrád megyei kronológiája és személyi adattára. Salgótarján, 1996.
- Az 1956-os forradalom Nógrád megyei okmánytára II/1. Közzé teszi Á. Varga László – Pásztor Cecília. Salgótarján 2001. (Okmánytár II/1.)
- Az 1956-os forradalom Nógrád megyei okmánytára II/2. Közzé teszi Á. Varga László – Pásztor Cecília. Salgótarján 2002. (Okmánytár II/2.)
- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) vonatkozó fondjai
- Bognár Zalán: Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogolygyűjtőtáborok Magyarországon 1944–1945. H. n. [Budapest] 2010.
- Fábián Máté: A huszadik századi magyar életrajzírás néhány historiográfiai és módszertani kérdése: Adalékok egy készülő életrajzhoz. In: Acta Universitatis De Carlo Eszterházy Nominatae. Sectio Historiae XLV. Szerk. Kiss László. Eger, 2018. 83–98.
- Fábián Máté: Vég és kezdet. Az 1918–1919-es újratervezés Borbély-Maczkó Emil karrierjében. In: Régióink története I. Szerk. Gál Máté – Péterffy Gergely. Eger, 2019. 57–70.
- G. A.: Salgótarján a forradalomban II. Palócföld 1990/1. 63–73.
- Gyáni Gábor: A forradalom társadalomtörténeti paradoxonjai. In: Ezerkilencszázötvenhat az újabb történeti irodalomban. Szerk. Gyáni Gábor – Rainer M. János. Budapest, 2007. 87–104.
- Kajári Erzsébet – Szokolczai Attila: Rendőrségi napi jelentések. 1956. október 23. – december 2. Budapest, 1996.
- Kiss András János: A salgótarjáni Acélgyár története 1956-ban. Salgótarján, 2012.
- Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára (MNL NML) vonatkozó fondjai

51 MNL OL XIX-D-1-c. 1. d.5. t. Nagy Ferenc miniszter levelezése (1945) 135. A levél első sorban a FKGP Nógrád megyei szervezetéről szól, azonban a benne leírtak jól mutatják, hogy G. A. hogyan viszonyult a közösségért végzett munkájához.

52 A halálhírt a család a Nógrád című lap hasábjain tudatta, a gyászjelentésből kiderül az is, hogy G. A.-t szülőfalujában helyezték örök nyugalomra. Nógrád, 1988. június 1. 6.

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) vonatkozó fondjai
- Nógrád Népe, 1956. I. évfolyam, 1. szám, október 31.
- Nógrád Népe, 1956. I. évfolyam, 2. szám, november 1.
- Nógrád, 1988. XLIV. évfolyam, 130. szám, június 1.
- Palasik Mária: A Hírszerző Osztály szervezete és állománya 1956–1962. Betekintő 2011/2. 1–37. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2011_2_palasik.pdf (utolsó letöltés: 2019. 12. 17.)
- Rainer M. János: Az 1956-os magyar forradalom. Budapest, 2016.
- Standeisky Éva: Népuralom ötvenhatban. Pozsony – Budapest, 2010.
- Sulyok László: Velünk történt. Tények és következmények 1956. I. Salgótarján, 2010.
- Sulyok László: Velünk történt. Tények és következmények 1956. II. Salgótarján, 2013.
- Új Úton, 1956. I. évfolyam, 3. szám, november 13.
- Valuch Tibor: Az ellenállás formái – Az 1956-os forradalom társadalmi jellemzői és következményei. In: 1956. Tanulmányok a forradalomról. Szerk. Mózes Mihály – Kozári József. Eger, 2008. 131–139.
- Valuch Tibor: Egy konfliktus és következményei. '56-osok életútelemezésének kérdései. In: Uő.: Metszetek. Budapest, 2006. 91–103.
- Vida István: 1956 és a politikai pártok. Válogatott dokumentumok. Budapest, 1998.